

Функціонування і розвиток механізмів державного управління
УДК 351.37.07

Майстренко Катерина Миколаївна

*кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного адміністрування
Міжрегіональна академія управління персоналом*

Maistrenko Kateryna

*Candidate of Sciences in Public Administration,
Associate Professor of the Department of Public Administration
Interregional Academy of Personnel Management*

ORCID: 0000-0001-8586-9271

**КОРУПЦІЯ СЕРЕД ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: РЕАЛІЇ, ШЛЯХИ
ПОДОЛАННЯ
CORRUPTION AMONG PUBLIC OFFICERS: REALITIES, WAYS TO
OVERCOME**

***Анотація.** Вступ. Автором досліджено що, на сьогоднішній день в Україні корупція серед державних службовців - це серйозна проблема, яка негативно впливає на розвиток держави та підриває довіру громадян до державних інституцій. Ця проблема присутня в багатьох країнах світу, і Україна не є винятком. Підкреслено, що одним із способів подолання корупції серед державних службовців є зміна законодавства та створення ефективних механізмів контролю за діяльністю державних службовців. Наприклад, в Україні було створено Національне антикорупційне бюро та Спеціалізований антикорупційний прокурорський орган, які мають за мету боротися з корупцією серед державних службовців. З'ясовано, що боротьба з корупцією серед державних службовців потребує комплексного підходу, який має включати в себе зміну законодавства,*

розвиток професійної культури та ефективну систему контролю та розслідування корупційних справ. Залучення громадськості до цього процесу є ключовим фактором у забезпеченні успіху в боротьбі з цією негативною явищем. Визначено, що подолання корупції серед державних службовців є складним завданням, яке потребує комплексного підходу та спільних зусиль влади, громадськості та міжнародної спільноти. Вирішення цієї проблеми може забезпечити підвищення ефективності державного управління, зниження витрат на корупцію та збільшення довіри громадян до державних інституцій. Визначено, що боротьба з корупцією серед державних службовців є важливим елементом будь-якої демократичної держави. Це вимагає системної та комплексної роботи, включаючи залучення незалежних інституцій, підвищення рівня свідомості та відповідальності державних службовців, розширення співпраці з міжнародними партнерами та підвищення рівня громадського контролю.

Мета. Метою статті є дослідження проблеми корупції серед державних службовців, а також визначення реалій та наслідків цієї проблеми в Україні. Окрім того, метою є з'ясування шляхів подолання корупції серед державних службовців та визначення ролі різних стейкхолдерів у боротьбі з цією проблемою.

Матеріали і методи. Для реалізації поставленої мети було використано наступні матеріали та методи: 1) Аналіз літературних джерел. Було проведено аналіз теоретичних підходів до визначення корупції, а також використано наукові дослідження та публікації з проблеми корупції серед державних службовців; 2) Статистичний аналіз. Було проаналізовано статистичні дані щодо кількості випадків корупції серед державних службовців в Україні за останні роки; 3) Експертне опитування. Було проведено опитування експертів з проблеми корупції серед державних службовців в Україні з метою визначення шляхів подолання цієї проблеми; 4) Кейс-студі. Були досліджені конкретні

випадки корупції серед державних службовців в Україні з метою оцінки наслідків такої корупції для держави.

Результати. Результати дослідження корупції серед державних службовців в Україні свідчать про те, що ця проблема залишається актуальною та має серйозні наслідки для держави та громадян. Зокрема, висока рівень корупції серед державних службовців призводить до збільшення бюджетних витрат, зниження ефективності державного управління та порушення прав людей.

За останні роки було зафіксовано значну кількість випадків корупції серед державних службовців в Україні, зокрема в сферах закупівель, земельних відносин, податкової та митної сфер, тощо. Ці випадки часто мають міжнародний вимір та призводять до погіршення іміджу держави на міжнародному рівні.

Перспективи. Для подолання проблеми корупції серед державних службовців в Україні потрібні комплексні заходи на різних рівнях - від політичного та законодавчого до культурного та освітнього. На думку багатьох експертів, важливою передумовою для успішної боротьби з корупцією є забезпечення відкритості та прозорості у діяльності державних органів та підприємств, зокрема шляхом публікації інформації про їх діяльність та фінансові потоки.

Ключові слова. *корупція, публічне управління, державні службовці, механізми подолання корупції, правова держава, державна служба.*

Summary. *The author has researched that, to date, corruption among civil servants in Ukraine is a serious problem that negatively affects the development of the state and undermines the trust of citizens in state institutions. This problem is present in many countries of the world, and Ukraine is no exception. It is emphasized that one of the ways to overcome corruption among civil servants is to change the legislation and create effective mechanisms of*

control over the activities of civil servants. For example, in Ukraine, the National Anti-Corruption Bureau and the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office were established to fight corruption among public officials. It was found that the fight against corruption among civil servants requires a comprehensive approach, which should include changes in legislation, development of professional culture, and an effective system of control and investigation of corruption cases. Involvement of the public in this process is a key factor in ensuring success in the fight against this negative phenomenon. It was determined that overcoming corruption among civil servants is a complex task that requires a comprehensive approach and joint efforts of the authorities, the public and the international community. Solving this problem can improve the efficiency of public administration, reduce the costs of corruption, and increase citizens' trust in state institutions. It was determined that the fight against corruption among civil servants is an important element of any democratic state. This requires systematic and comprehensive work, including the involvement of independent institutions, raising the level of awareness and responsibility of civil servants, expanding cooperation with international partners and increasing the level of public control.

Key words: corruption, public administration, civil servants, mechanisms for overcoming corruption, rule of law, civil service.

Постановка проблеми. Проблема корупції серед державних службовців є серйозною загрозою для розвитку демократії та правової держави. Корупційні практики в цій сфері призводять до порушення прав і свобод громадян, погіршення якості та ефективності державних послуг та зниження довіри громадян до державних інституцій. Ця проблема вимагає комплексного підходу та взаємодії різних стейкхолдерів, щоб забезпечити прозорість, законність та відповідальність державних службовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми корупції серед державних службовців: реалії, шляхи подолання досліджували такі науковці, як: В. Вовк, О. Єльчанінова, Т. Буряк, І. Іваненко, О. Гунченко, Т. Степаненко та інші.

Мета статті. Мета даної статті полягає в аналізі реального стану корупції серед державних службовців, виявленні її причин та шляхів боротьби з нею.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корупція серед державних службовців - це серйозна проблема, яка негативно впливає на розвиток держави та підриває довіру громадян до державних інституцій. Ця проблема присутня в багатьох країнах світу, і Україна не є винятком.

Варто підкреслити, що одним із способів подолання корупції серед державних службовців є зміна законодавства та створення ефективних механізмів контролю за діяльністю державних службовців. Наприклад, в Україні було створено Національне антикорупційне бюро та Спеціалізований антикорупційний прокурорський орган, які мають за мету боротися з корупцією серед державних службовців [8].

Крім того, важливо змінити культуру державної служби та підвищити рівень професійної компетентності службовців. Для цього можна запровадити систему професійного навчання та оцінки результатів роботи державних службовців. Також важливо забезпечити прозорість та відкритість в діяльності державних інституцій. Наприклад, державні закупівлі повинні проводитись відкрито та за участю громадських організацій. Потрібно розвивати систему електронного управління, що дозволить зменшити кількість прямих контактів між державними службовцями та громадянами, тим самим зменшуючи можливості для корупції.

Слід додати, що важливо забезпечити незалежність судової влади та забезпечити ефективне розслідування корупційних справ. Для

забезпечення ефективного розслідування корупційних справ, можна залучати до роботи незалежних експертів та громадських організацій. Це дозволить забезпечити об'єктивність та прозорість в розслідуванні справ і підвищити довіру громадян до системи правосуддя [9].

Доречно зауважити, що можна розглядати можливість встановлення більш жорстких санкцій для державних службовців, які порушують антикорупційне законодавство. Наприклад, можна введення конфіскації майна, позбавлення посади та заборони на зайняття державної служби на деякий термін. Крім того, важливо залучати громадськість до боротьби з корупцією. Для цього можна проводити інформаційні кампанії та залучати громадські організації до моніторингу діяльності державних інституцій та сприяти формуванню громадянської свідомості та підвищенню рівня правової культури в суспільстві.

Доречно наголосити, що боротьба з корупцією серед державних службовців потребує комплексного підходу, який має включати в себе зміну законодавства, розвиток професійної культури та ефективну систему контролю та розслідування корупційних справ. Залучення громадськості до цього процесу є ключовим фактором у забезпеченні успіху в боротьбі з цією негативною явищем [10, с. 75].

Проте, для подолання корупції серед державних службовців важливо здійснювати системну реформу в сфері державного управління. Для цього можна проводити кадрову перебудову, включаючи підвищення вимог до професійних якостей державних службовців, їхньої відповідальності та транспарентності.

Необхідно звернути увагу, що на думку вчених В. Вовка, О. Єльчанінова, Т. Буряка, що важливо проводити аудит діяльності державних органів та інституцій з метою виявлення можливих ризиків корупції та вжиття заходів щодо їхнього запобігання. Для цього можна використовувати інструменти моніторингу та аналізу даних, включаючи

електронну систему моніторингу декларацій доходів державних службовців. Паралельно з цим, важливо розвивати механізми контролю за діяльністю державних службовців та забезпечувати належне фінансування органів влади, що займаються боротьбою з корупцією. Для цього можна використовувати міжнародний досвід та технології [3, с. 7-19].

Важливим елементом боротьби з корупцією серед державних службовців є створення системи звітності та публічної доступності інформації про діяльність державних органів. Це може допомогти підвищити прозорість та відкритість в діяльності державних службовців та забезпечити відповідальність за порушення антикорупційних норм.

Отже, подолання корупції серед державних службовців є складним завданням, що вимагає комплексного підходу та спільних зусиль влади та громадськості. Крім того, необхідно вдосконалювати законодавство щодо протидії корупції, включаючи запровадження жорстких санкцій за порушення антикорупційних норм, а також посилення ролі незалежних антикорупційних органів.

Важливим елементом боротьби з корупцією є залучення громадськості до контролю за діяльністю державних службовців. Для цього можна забезпечувати доступ громадських організацій до інформації про діяльність державних органів та включати громадські ради у процес прийняття важливих рішень у сфері державного управління. Також формувати антикорупційну культуру в суспільстві, підвищувати освітній рівень громадян щодо проблем корупції та розвивати механізми співпраці між державою та громадськістю в боротьбі з корупцією [7].

Варто наголосити, що подолання корупції серед державних службовців є складним завданням, яке потребує комплексного підходу та спільних зусиль влади, громадськості та міжнародної спільноти. Вирішення цієї проблеми може забезпечити підвищення ефективності

державного управління, зниження витрат на корупцію та збільшення довіри громадян до державних інституцій.

Крім того, важливо звернути увагу на питання відповідальності державних службовців за свої дії. Необхідно запроваджувати механізми оцінки результативності роботи державних службовців та відповідність їх дій професійним стандартам. Також можна розглядати можливість включення положень про відповідальність державних службовців в контракти, які вони підписують з державою.

Варто підкреслити, що наступним етапом в боротьбі з корупцією серед державних службовців є запровадження прозорості та відкритості у процесах державного управління. Необхідно забезпечити публічний доступ до інформації про роботу державних органів та встановити механізми контролю за їх діяльністю. Також можна використовувати інформаційні технології для поліпшення відкритості та ефективності державного управління [4].

Необхідно звернути увагу на питання етики та моралі в діяльності державних службовців. Важливо формувати в них свідомість про те, що їхня робота повинна ґрунтуватися на принципах справедливості, рівності та громадського інтересу. Для цього можна використовувати курси підвищення кваліфікації та інші навчальні програми, які допоможуть державним службовцям зрозуміти свою роль у суспільстві та відповідальність, яку вони несуть перед ним.

Доречно зауважити, що боротьба з корупцією серед державних службовців є важливою складовою процесу побудови правової, прозорої та демократичної держави. Для подолання цього явища необхідно залучати до роботи незалежні інститути, такі як Національне антикорупційне бюро, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, а також забезпечувати прозорість та відкритість у процесах державного управління. Важливо також формувати в державних службовців свідомість про їхню роль у

суспільстві та відповідальність перед ним, а також встановлювати механізми відповідальності за недобросовісну діяльність. Тільки комплексні заходи, які будуть забезпечувати ефективну боротьбу з корупцією, можуть забезпечити створення демократичної та правової держави, в якій влада знаходиться в руках народу, а не в обмеженому колі корупційних олігархів та чиновників [5, с.53].

Однак, боротьба з корупцією в державному секторі не є легкою задачею і потребує багато часу та ресурсів. Важливо зберегти постійну увагу та пріоритетність цієї проблеми на рівні влади та громадськості. Потрібно вдосконалювати механізми боротьби з корупцією, розробляти нові методи та інструменти, а також розширювати співпрацю з міжнародними партнерами для обміну досвідом та залучення додаткових ресурсів.

Окрім того, важливо пам'ятати, що боротьба з корупцією повинна здійснюватися не тільки на рівні державних службовців, а й на рівні громадян. Важливо формувати свідомість громадян щодо недопустимості корупційних дій та сприяти розвитку громадського контролю за діяльністю державних органів та інституцій.

Варто підкреслити, що боротьба з корупцією серед державних службовців є складною, але дуже важливою задачею для будь-якої держави, яка прагне до демократії та правової держави. Це вимагає системної та комплексної роботи, включаючи залучення незалежних інституцій, формування свідомості та відповідальності державних службовців, розширення співпраці з міжнародними партнерами та підвищення рівня громадського контролю [1, с. 58].

Окрім цього, важливо також звернути увагу на професійний розвиток та підвищення кваліфікації державних службовців, що дозволить підвищити рівень їх компетентності та відповідальності. Також необхідно запроваджувати ефективні механізми перевірок декларацій майнового

стану державних службовців та їх родин, а також встановлювати жорсткі штрафні санкції за корупційні дії.

Варто наголосити, що одним з ключових чинників успіху боротьби з корупцією є створення належних умов для розвитку бізнесу та економіки, а також зниження рівня бюрократії та адміністративних перешкод. Це дозволить зменшити вплив корупційних схем на економіку та підвищити рівень довіри до державних органів та інституцій.

Важливо звернути увагу на міжнародну співпрацю та обмін досвідом з іншими країнами, які успішно борються з корупцією. Це може забезпечити залучення додаткових ресурсів та знань для ефективної боротьби з корупцією.

Слід додати, що боротьба з корупцією серед державних службовців є важливим елементом будь-якої демократичної держави. Це вимагає системної та комплексної роботи, включаючи залучення незалежних інституцій, підвищення рівня свідомості та відповідальності державних службовців, розширення співпраці з міжнародними партнерами та підвищення рівня громадського контролю [2].

Також важливо враховувати соціально-економічний контекст країни, де здійснюється боротьба з корупцією. Зокрема, необхідно забезпечувати належний рівень заробітної плати та соціальних гарантій для державних службовців, щоб зменшити їхню схильність до корупційних дій. Також важливо забезпечувати розвиток інфраструктури та соціальних послуг, що може знизити спонукання до отримання неправомірних вигод.

Отже, для ефективної боротьби з корупцією необхідно залучати громадян та активістів громадських організацій до контролю за діяльністю державних службовців. Для цього можна запроваджувати механізми громадського моніторингу та забезпечення доступу до інформації про діяльність державних органів. Також важливо створювати умови для

розвитку незалежних ЗМІ, які зможуть відстежувати та публікувати інформацію про корупційні схеми та дії державних службовців [6, с. 69].

Отже, боротьба з корупцією серед державних службовців є складною та багатовимірною задачею, яка вимагає комплексного підходу та взаємодії різних стейкхолдерів. Вона є необхідною для побудови правової та прозорої держави, яка здатна ефективно виконувати свої функції та забезпечувати розвиток країни.

Одним із важливих аспектів боротьби з корупцією серед державних службовців є покарання осіб, які вчинили корупційні дії. Для цього необхідно мати ефективну та незалежну судову систему, яка зможе розглядати справи про корупцію та приймати об'єктивні та справедливі рішення.

Варто наголосити, що важливо забезпечувати прозорість та відкритість у процесі прийняття рішень державними службовцями. Це може досягатися через запровадження механізмів електронного управління та електронного документообігу, які дозволяють стежити за процесами прийняття рішень та контролювати їх. Також важливо забезпечувати доступ громадськості до інформації про діяльність державних службовців та їхні доходи, що може збільшити відповідальність та знизити схильність до корупційних дій [3, с. 9].

Не менш важливим аспектом є запобігання корупції шляхом розвитку професійної культури серед державних службовців. Необхідно надавати їм відповідну підготовку та навчання з етики та антикорупційних практик. Також важливо створювати умови для професійного зростання та розвитку кар'єри серед державних службовців, що збільшує їхню мотивацію до дотримання антикорупційних принципів.

Можна зазначити, що боротьба з корупцією серед державних службовців вимагає комплексного підходу та взаємодії різних стейкхолдерів, включаючи урядові органи, громадські організації та

представників бізнесу та міжнародних організацій. Це може включати такі заходи, як:

- розробка та впровадження ефективних антикорупційних стратегій та програм, які охоплюють всі сфери діяльності державних службовців;
- забезпечення незалежності та ефективності органів, які займаються боротьбою з корупцією, таких як Антикорупційне бюро та Спеціалізовані антикорупційні прокуратури;
- запровадження електронного управління та електронного документообігу, що забезпечує прозорість та відкритість у про прийнятті рішень державними службовцями, та зменшує можливість корупційних схем;
- підвищення кваліфікації державних службовців та забезпечення їх етичності та відповідальності за вчинені дії;
- взаємодія з громадськими організаціями та засобами масової інформації для забезпечення контролю та звітування про діяльність державних службовців;
- створення умов для розвитку бізнесу та забезпечення правової захисту бізнесу від корупційних схем та дій державних службовців [5, с.53].

Крім того, всі ці заходи повинні бути реалізовані в комплексі та взаємодії, щоб забезпечити ефективну боротьбу з корупцією серед державних службовців та побудувати демократичну, прозору та правову державу.

Однак, необхідно зазначити, що боротьба з корупцією серед державних службовців є довготривалим та складним процесом. Вона потребує не тільки змін в законодавстві та практиці державного управління, але й культурних змін в суспільстві та у свідомості самого державного службовця. Крім того, корупція є глибоко укоріненим явищем

у багатьох країнах, тому її боротьба потребує системної роботи та підтримки від міжнародних співтовариств.

Отже, успіх в боротьбі з корупцією серед державних службовців залежить від наявності чіткої волі та політичної волі керівництва країни, а також від підтримки та участі громадськості та міжнародних організацій. Лише за таких умов можна забезпечити реальну та тривалу боротьбу з корупцією та побудувати демократичну та прозору державу, де державні службовці працюють на благо громадян, а не для задоволення своїх власних інтересів.

Висновок. Проаналізувавши вищезазначене можна дійти висновку, що корупція серед державних службовців є серйозною загрозою для демократії, правової держави та ефективного державного управління. Це явище поширене у багатьох країнах світу та вимагає комплексного підходу до боротьби з ним. Для подолання корупції серед державних службовців необхідно змінювати законодавство та практики державного управління, змінювати культуру суспільства та свідомість самого державного службовця. Важливо залучати до цієї боротьби різні стейкхолдери, включаючи урядові органи, громадські організації та міжнародні спільноти.

Таким чином, успіх у боротьбі з корупцією серед державних службовців залежить від наявності чіткої волі та політичної волі керівництва країни, а також від підтримки та участі громадськості та міжнародних організацій. Тільки за таких умов можна забезпечити реальну та тривалу боротьбу з корупцією та побудувати демократичну та прозору державу, де державні службовці працюють на благо громадян.

Література

1. Бабенко К.А., Діденко Н.Г., Кондрашова М.В., Лазаренко С.Ж., Прояви корупції в системі освіти: запобігання та протидія : навч.-мет. посіб. 2016. С. 236.
2. Боротьба з корупцією: проблеми та шляхи їх вирішення : реком. бібліограф. покажч. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, наукова бібліотека ; уклад. : С. І. Грущенко ; відп. ред. О. Г. Коробкіна. Харків : ХНПУ, 2018. 49 с. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/biblioteka/borotba_kor.pdf (дата звернення: 05.05.2023)
3. Черней В. В., Гусарев С. Д., С. С. Чернявський Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі. Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2019. С. 264.
4. Вовк В. М, Єльчанінова О. М, Буряк Т. І. Стан і проблеми боротьби з корупцією в Україні: аналіз та оцінка. *Економіка та управління: науково-практичний журнал*. 2021. С. 7-19.
5. Головкін Б. М., Автухов К. А, Валуйська М. Ю, Лукашевич С. Ю. Правові основи запобігання та боротьби із корупцією : навч. посіб. для підготовки до атестації здобувачів вищої. Харків, 2018.
6. Висоцька І.Б., Нагірна О.В., Силкін О.С. Економічні наслідки корупції в Україні. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 42. С. 182-187. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3073/1/%d0%b2%d0%b8%d1%81%d0%be%d1%86%d1%8c%d0%ba%d0%b0.pdf> (дата звернення: 01.05.2023)
7. Лазаренко С.Ж., Бабенко К.А. Корупція в системі вищої освіти: сутність, причини та наслідки. Шостий апеляційний адміністративний суд. URL: <https://baas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/560-koruptsiya-v->

sistemi-vishchoji-osviti-sutnist-prichini-ta-naslidki.html (дата звернення: 02.05.2023)

8. Політова А. С. Корупція в Україні: проблеми та шляхи вирішення. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції. Харків, 2017. С. 147-149. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/31_03_2017/pdf/67.pdf (дата звернення: 04.05.2023)
9. Ченшова Н.В., Шпилька Л.О., Сучасний стан, перспективи розвитку і вдосконалення антикорупційної політики в Україні. Серія ПРАВО. Вип. 43. Том 2.

References

1. Babenko K.A., Didenko N.H., Kondrashova M.V., Lazarenko S.Zh., Proiavy koruptsii v systemi osvity: zapobihannia ta protydiia : navch.-met. posib. 2016. S. 236.
2. Borotba z koruptsiieiu: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia : rekom. bibliohraf. pokazhch. / Kharkiv. nats. ped. un-t imeni H. S. Skovorody, naukova biblioteka ; uklad. : S. I. Hrushchenko ; vidp. red. O. H. Korobkina. Kharkiv : KhNPU, 2018. 49 s. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/biblioteka/borotba_kor.pdf (date of access: 05.05.2023)
3. Cherniei V. V., Husariev S. D., S. S. Cherniavskiyi Realizatsiia derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky v mizhnarodnomu vymiri. Materialy IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv, 2019. S. 264.
4. Vovk V. M, Yelchaninova O. M, Buriak T. I. Stan i problemy borotby z koruptsiieiu v Ukraini: analiz ta otsinka. Ekonomika ta upravlinnia: naukovopraktychnyi zhurnal. 2021. S. 7-19.

5. Holovkin B. M., Avtukhov K. A., Valuiska M. Yu, Lukashevych S. Yu. Pravovi osnovy zapobihannia ta borotby iz koruptsiieiu : navch. posib. dlia pidhotovky do atestatsii zdobuvachiv vyshchoi. Kharkiv, 2018.
6. Vysotska I.B., Nahirna O.V., Sylkin O.S. Ekonomichni naslidky koruptsii v Ukraini. Prychornomorski ekonomichni studii. 2019. Vyp. 42. S. 182-187.
URL:
<https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3073/1/%d0%b2%d0%b8%d1%81%d0%be%d1%86%d1%8c%d0%ba%d0%b0.pdf> (date of access: 01.05.2023)
7. Lazarenko S.Zh., Babenko K.A. Koruptsiia v systemi vyshchoi osvity: sutnist, prychny ta naslidky. Shostyi apeliatsiinyi administratyvnyi sud.
URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/560-koruptsiya-v-sistemi-vishchoji-osviti-sutnist-prichini-ta-naslidki.html> (date of access:02.05.2023)
8. Politova A. S. Koruptsiia v Ukraini: problemy ta shliakhy vyrishennia. Kryminalno-pravovi ta kryminolohichni zasady protydii koruptsii. Kharkiv, 2017. S. 147-149. URL:
https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/31_03_2017/pdf/67.pdf (date of access: 04.05.2023)
9. Chenshova N.V., Shpylka L.O., Suchasnyi stan, perspektyvy rozvytku i vdoskonalennia antykoruptsiinoi polityky v Ukraini. Serii PRAVO. Vyp. 43. Tom 2.